

Az athéni demokrácia intézményei, működése

I. A demokrácia jelentése, kialakulásának előzményei

A demokrácia szó jelentése **népuralom**, a görög **démosz (nép)** szóból ered. A történelem során először Athénban fordult elő az, hogy **a szabad polgárok irányították és ellenőrizték az állam működését** azáltal, hogy **részt vehettek a hatalom intézményeinek munkájában**, s betölthettek állami hivatalokat.

A demokrácia kialakulását Athénban két társadalmi csoport, **a démosz és az arisztokrácia küzdelme** előzte meg. A Kr.e. 7. századig Athén irányítói az arisztokrácia köréből kerültek ki: ők voltak a nagyobb birtokokkal rendelkező, régi múltú családok leszármazottai. Az állam irányítói a körükből választott **arkhónok** voltak. **A démosz tagjai (kisbirtokosok, kézművesek, kereskedők) nem rendelkeztek politikai jogokkal.** Az arisztokrácia irányító szerepe miatt ezt az időszakot az arisztokratikus köztársaság korának nevezzük.

A Kr.e. 7. századtól azonban a **görög gyarmatosítás hatására megélénkült a kereskedelem, Athén fő exportcikkei az iparcikkek lettek.** Ez maga után vonta **az iparos és kereskedő réteg anyagi gyarapodását, megerősödését.** A megerősödő démosz, amely addig nem vehetett részt az állam irányításában, harcot indított politikai jogaiért, vagyis hogy a démosz tagjai is választhatóak legyenek hivatalokba, szerepet kapjanak az állam irányításában.

II. A demokrácia kialakulásának folyamata

Kr.e. 621: Drakón arkhón – írásba foglalta a törvényeket; korábban Athénban az arisztokrácia a szokásjog alapján ítélkezett, gyakran önkényesen. Az írásba foglalás ennek szabott gátat, egyfajta **jogi védelmet jelentett az arisztokrácia önkényes ítéleteivel szemben** a démosz számára. „Vérrel írott” törvényeknek is nevezik, mivel a legkisebb bünt ugyanúgy halállal sújtotta, mint a legnagyobbat („**drákói szigor**”).

Kr.e. 594: Szolón reformjai – különleges felhatalmazás birtokában kapott lehetőséget a társadalmi problémák rendezésére;

Intézkedései:

- Athén lakóit éves jövedelmük alapján **vagyoni osztályokba** sorolta (500, 300, 200 mérő éves jövedelemmel rendelkezők és a thészek, vagyis napszámosok). **Az első 3 vagyoni osztályba tartozók már részt vehettek az állam irányításában: ide tartozott a démosz vagyonos rétege,** tehát ők már kaptak politikai képviselőt.
- **Eltörölte a démosz szegényebb rétegét fenyegető adósrabszolgásgot**
- **Eltörölte a fennálló adósságokat („teherlerázás”),** az addig külföldre eladott adósrabszolgákat állami pénzen visszavásárolta

Szolón reformjaival **a démosz vagyonosabb rétege jelentősen megerősödött, és a szegényebbek számára is kedvezőek voltak intézkedései.** A démosz azonban ekkor még nem volt elég erős ahhoz, hogy átvegye a hatalmat az arisztokráciától, miközben az arisztokrácia hatalma sem volt már a régi. **Hatalmi egyensúly alakult ki** tehát, amelyet egy tehetséges politikus arra használt ki, hogy saját egyeduralmat alakítson ki. Ez a politikus volt Peiszisztratosz.

Kr.e. 560-510: a türannisz (egyeduralom) időszaka – Kr.e. 527-ig **Peiszisztratosz** volt Athén türannosza, majd fiai követték ;

A türannisz a démosz számára volt kedvező:

- nagyszabású építkezések kezdődtek, melyek az iparos és kereskedő rétegnek adnak munkát, és ezáltal jövedelmet
- bővültek Athén kereskedelmi kapcsolatai

A démosz így tovább erősödött, az egyeduralom pedig néhány évtized után már tehernek bizonyult; Kr.e. 510-ben Peiszisztratosz fiait elűzték Athénből. Rövid belharcok után Kleiszthenész került ki győztesen.

Kr.e. 508: Kleiszthenész refomjai – a demokrácia betetőzése

- **A legfőbb hatalmi szervvé a népgyűlést tette**
- a korábbi **vagyoni beosztás helyett területi alapon** osztja be Athén és környező területek lakosságát: Attika félszigetét **10 phülére** (kerületre) tagolta. Minden phülé három részre tagolódott: egy városi, egy tengerparti, és a kettő közötti szárazföldi részre.
Az új beosztás **a démosz túlsúlyát biztosította** azáltal, hogy a három nagy egységből kettőben a démosz tagjai éltek többen (a városi részben a kézművesek, a tengerparti részen a kereskedők). Amikor az állami intézményekbe képviselőket sorsoltak a phülékből, a démosz tagjai nagyobb számban kerültek be.
- A zsarnokság megakadályozásra bevezette a **cserépszavazást**: ha valakivel szemben az a gyanú merült fel, hogy egyeduralomra tör, a népgyűlésen a polgárok szavazhattak; amennyiben 6000-nél többen írták a nevét cserépdarabra, 10 évre száműzték Athénből, de vagyonát megtarthatta.

III. A demokrácia intézményei és működése, fénykora

Intézmények és tisztviselők

A népgyűlés (ekklészia) minden fontos döntés letéteményese. **Tagja minden 20. életévét betöltött athéni születésű férjpolgár.** Évente kb. 40 alkalommal ülésezett, bárki felszólalhatott. **Hatáskörébe tartozott gyakorlatilag minden fontos kérdés:** a háború és béke kérdése, szövetségkötés, adók kivetése, törvényhozói intézkedések szentesítése, polgárok száműzetésbe küldése (cserépszavazással).

Az Ötszázak Tanácsa (bulé) államhivatali szerv. **Tagjait évente sorsolták** a phülékből (phülénként 50 főt). A bulé **a népgyűlések közötti időszakokban tevékenykedett,** végrehajtó szerepe volt, a népgyűlés döntéseit hajtotta végre. **Döntéseket nem hozhatott, csak javaslatokat fogalmazhattak meg tagjai.**

A heliaia (esküdtbíróóság) az **igazságszolgáltatással** foglalkozó testület, tagjait szintén az athéni polgárok közül phülénként sorsolták, összesen **6000 főt.** Az egyes ügyekben meghallgatás után azonnal, szavazással döntöttek.

Az arisztokrácia intézménye egyedül az Árész-dombi tanács maradt. Tagjai általában a legtekintélyesebb volt arkhónok közül kerültek ki. **Hatalmi szerepe igazából jelentéktelen volt, ahogy az arkhónok szerepe is formálissá vált.**

A tisztviselők közül a sztratégoszok voltak a legfontosabbak. A sztratégoszok a phülék élén álló katonai parancsnokok, számuk a phülék számának megfelelő volt (10 fő). A 10 sztratégoszt **szavazással választották, nem sorsolták, ez is mutatja a tisztség fontosságát.** A sztratégoszok között is volt rangsor, az első sztratégosznak volt a legnagyobb a tekintélye.

A leghosszabb ideig ezt a címet – **15 évig** – **Periklész** birtokolta a Kr.e. 5. század közepén, az ő **nevéhez fűződik a demokrácia fénykora Athén történetében.**

Periklész fontos reformja volt, hogy az athéni polgárok napidíjat kaptak a közéleti szereplésért, sőt később pl. a színházlátogatásért is. A polgárok többségének ugyanis volt saját munkája, amikor azonban közéleti szerepre sorsolták ki őket (pl. bíróság, bulé), saját munkájukat nem tudták végezni, így jövedelemtől estek el. Periklész a napidíjjal akarta kárpótolni a polgárokat.

Athénnek igen jelentős **mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi tevékenysége** volt, amelyekből jelentős állami jövedelmek származtak. További anyagi forrást jelentett az athéni állam számára a **délloszi szövetség**, melyet a görög-perzsa háborúk alatt szervezett meg Athén több városállamból. A szövetség tagjai eredetileg hozzájárulást fizettek a háború fő terheit viselő Athénnek, ám a háborúk után Athén ugyanúgy követelte a tagok hozzájárulását, így ez egyfajta adóvá vált.

Ezekből az állami jövedelmekből bőven jutott a napidíjakra, de Athén szépítésére is: Periklész idején épült pl. a mai napig a város jelképének számító híres Athéné-templom, a Parthenon.

IV. A demokrácia értékelése és utóélete

Az ókorban a **legszélesebb néptömegeket az állam irányításába az athéni demokrácia vonta be:** összehasonlítva az ókori keleti államok önkényes despotizmusával, ahol egy ember kezében összpontosult a hatalom, ez jóval szélesebb tömegek irányítását jelentette. Az athéni demokrácia **közvetlen demokrácia volt, vagyis a polgárok személyesen kapcsolódtak be az állam irányításába. A pozíciók, hivatalok többségét sorsolással töltötték be, így a politikai szereplés mindenki számára elérhető volt.**

Ugyanakkor a **népuralom mégsem az egész nép uralmát jelentette. A politikában csak a teljes jogú polgárok (20 év fölötti, athéni születésű szabad férfiak) vehettek részt, kb. az athéni társadalom 20-25%-a.**

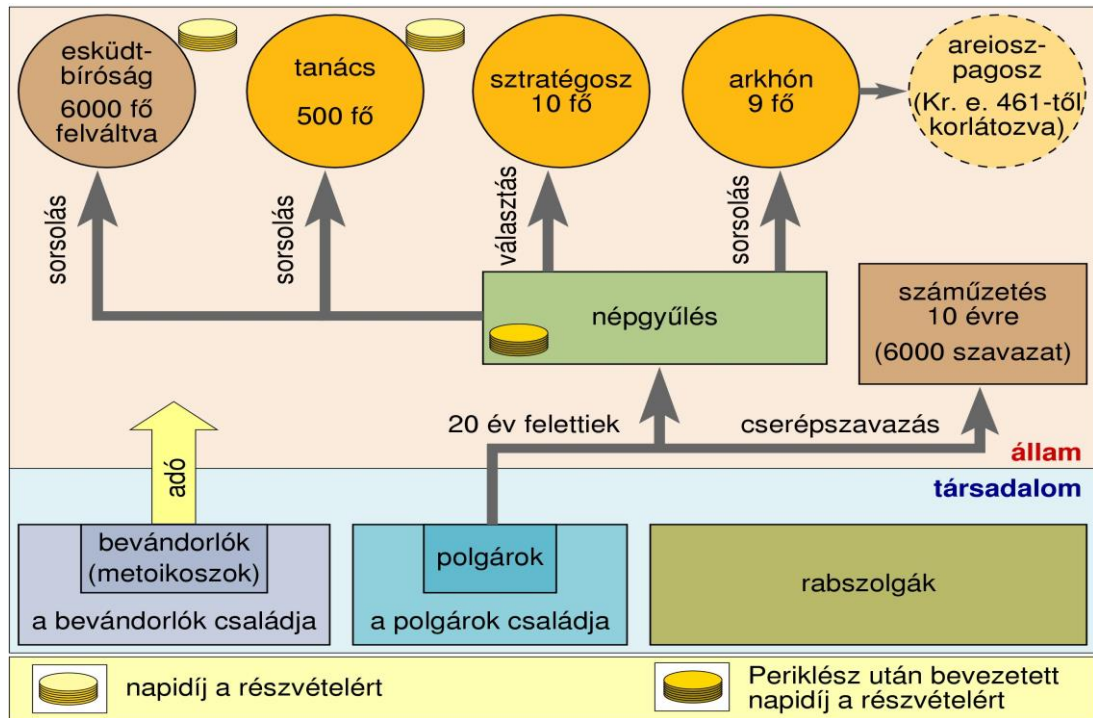
A nők nem rendelkeztek politikai jogokkal, és nem vehettek részt az állam irányításában a metoikoszok és a rabszolgák sem.

A metoikoszok szabad, de polgárjoggal nem rendelkező bevándorlók, „idegenek” voltak. Nem vásárolhattak földbirtokot, ezért iparral és kereskedelemmel foglalkoztak. Adót fizettek az államnak, nagyobb háborúkban katonáskodtak.

A rabszolgák kapcsán érdemes megjegyezni, hogy **Athénban alakult ki először az érett vagy klasszikus rabszolgotartó társadalom**, ahol a rabszolgáknak már komoly szerepük volt a gazdasági életben. Athén gazdasági élete gyakorlatilag a rabszolgák munkáján alapult, az ő munkájuk, tömeges alkalmazásuk tette lehetővé, hogy az athéni polgárok szabadon foglalkozzanak a politikával. Vagyis bizonyos értelemben az athéni polgárok szabadsága mások kizsákmányolásán alapult.

Mindezen negatívumok ellenére **az athéni demokrácia történelmi jelentőségű berendezkedés volt. Napjainkban a legelfogadottabb állami berendezkedés a demokratikus rend**, amelyben a polgárok többségének beleszólása van az állam irányításába. Ma már azonban az athéni típusú közvetlen demokrácia elképzelhetetlen lenne egy nagy államban, ezért vált jellemzővé a **képviselési demokrácia. A képviselési demokrácia lényege, hogy az állampolgárok nem személyesen vesznek részt az állam irányításában, hanem képviselőket választanak, akik a döntéshozatalban (törvényhozásban, parlamentben) képviselik a választók érdekeit.**

A demokrácia államszervezete és társadalma Kleiszthenész idejében

A demokrácia Periklész korában (a napidíjak bevezetése, az areioszpagosz szerepének csökkenése)

Periklész portréja

Az Akropolisz, Athén fellelővára, benne a Parthenon épülete

Tervezője Pheidiasz, a neves görög szobrász volt

„Szólón az összes vezető tisztséget, ahogy addig is volt, a jómódúaknak kívánta fenntartani, az államügyek egyéb intézését azonban, amelyben a nép addig nem vett részt, közössé tette. Bevezette a polgárok vagyonbecslését. [...] Egy további tanácsot is szervezett a négy törzsből olyan módon, hogy mindegyik 100-100 tagot választott. Ezek feladata az volt, hogy a népgyűlést megelőzően tanácskozzanak, és előzetes javaslatuk nélkül semmit se engedjenek a népgyűlés elé terjeszteni.” (Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok)

„Peiszisztratosz az állam ügyeit mértéktartóan vezette, és inkább alkotmányosan, mint türannosz módjára, mert egyébként is emberszerető és szelíd volt. [...] Egyébként sem terhelte meg a tömegeket semmivel uralkodása idején, hanem mindig békét teremtett számukra, és biztosította a belső nyugalmat. [...] Mindabból, amit róla mondtak, a legnagyobb jelentőségű az, hogy népbarát lelkiületű volt és emberséges.” (Arisztotelész: Az athéni állam)

„Minden egyes ember fogott egy cserépdarabot, és ráírta, hogy kit akar eltávolítani a polgárok közül, majd odavitte az agora egy bizonyos helyére, amely korláttal volt körülkerítve. Az arkhónok először a cserepek mennyiségét számlálták össze, ha ugyanis hatezernél kevesebben voltak a szavazók, a cserepszavazás érvénytelennek számított. Azután külön rakták mindegyik nevet, és azt, akit a legtöbben írtak fel, tíz évre kiutasították, de úgy, hogy az illető megmaradt javai élvezetében.” (Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok)

„Olyan alkotmánnyal élünk, amely nem igazodik szomszédaink törvényei után, s inkább mi magunk szolgálunk például, mintsem hogy utánoznánk másokat. A neve pedig, mivel nem kevesekre, hanem a többségre támaszkodik: demokrácia. Törvényeink szerint a személyes ügyeket tekintve, mindenki egyenjogú, de ami a megbecsülést illeti, hogy a közösség előtt kinek miben van jó híre, itt nem a társadalmi helyzet, hanem a kiválóság ér többet, és ha valaki olyasmire képes, ami a város javára van, szegény sorsa és így jelentéktelen társadalmi rangja nem áll útjában. A szabadság szellemében intézzük el közügyeinket, és mindennapi tevékenységeink során nem válunk gyanakvókká egymással szemben, nem haragudva meg szomszédunkra, ha egyszer a maga kedve szerint cselekszik, és nem öltve szemrehányó tekintetet, ami, bár nem büntetés, mégis rosszul esik neki.” (Periklész beszéde)

„...a színházi pénzekkel, a törvényszéki díjakkal s más címen fizetett összegekkel és közsegélyekkel megnyerte magának a népet, és felhasználta az Areioszpagosz tanácsa ellen, amelynek ő maga nem volt tagja, mivel sorsolással soha nem választották meg arkhónná. Mihelyt biztosan támaszkodhatott a népre, letörte a tanács hatalmát, megfosztotta a legfőbb ügyekben addig gyakorolt bírósági jogkörétől.” (Plutarkhosz Periklészről)